

BETHLEN ERDÉLYE, ERDÉLY BETHLENE

A Bethlen Gábor trónra lépésének 400. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai

DÁNÉ VERONKA
HORN ILDIKÓ
LUPESCU MAKÓ MÁRIA
OBORNI TERÉZ
RÜSZ-FOGARASI ENIKŐ
SIPOS GÁBOR
szerkesztésében



Kolozsvár, 2014

A kötet megjelenését támogatta:



MTA
Bölcsészettudományi
Kutatóközpont

A kötet CD-mellékletén hallható Melchior Vulpus (1570?–1615) *Vater Abraham, erbarme dich mein* című motettája. Előadja a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet vegyeskara, vezényel Benkő Tímea. A hangfelvétel a Sapientia EMTE kolozsvári stúdiójában készült 2014 novemberében, hangmérnök Lénárd József (Yogi).

Kiadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület
Felelős kiadó: Biró Annamária
Korrektúra: András Zselyke
Műszaki szerkesztő: Virág Péter
Borítóterv: Idea Plus

Nyomdai munkálatok: Gloria, Kolozsvár
Felelős vezető: Nagy Péter

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BETHLEN ERDÉLYE, ERDÉLY BETHLENE. Conferință internațională (2013 ; Cluj-Napoca)

Bethlen Erdélye, Erdély Bethlene : Bethlen Gábor trónra lépésének 400. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai : 24-25 október 2013, Kolozsvár / Szerkesztette: Dáné Veronka, Horn Ildikó, Lupescu Makó Mária, ... - Cluj-Napoca : Societatea Muzeului Ardelean, 2014

ISBN 978-606-739-008-7

I. Dáné Veronka (ed.)

II. Horn Ildikó (ed.)

III. Lupescu Makó, Mária (ed.)

94(498.4)''16''(063)

TARTALOM

OBORNI TERÉZ: „... Én felőlem jól emlékezni meg ne szűnjetek”.....	9
BETHLEN GÁBOR ERDÉLYE EURÓPÁBAN	
R. VÁRKONYI ÁGNES: Az európai jelenlét alternatívái.....	13
PAPP SÁNDOR: Újabb adatok Bethlen Gábor hatalomra kerülése történetéhez	36
VALENTIN CONSTANTINOV: Impactul politicii externe a lui Gabriel Bethlen asupra situației Țării Moldovei la începutul Războiului de 30 de Ani.....	48
GEBEL SÁNDOR: Bethlen Gábor és a Rzeczpospolita	56
KURUCZ GYÖRGY: Erdély és az angol diplomácia Bethlen Gábor fejedelemsége idején	69
HÁMORI NAGY ZSUZSANNA: A francia diplomácia viszonyulása Bethlen Gáborhoz 1620–1621-ben.....	79
KÁRMÁN GÁBOR: Bajor követ Bethlen Gábor esküvőjén.....	93
VIOLETA BARBU: Mirtul și laurii. Nunta principelui Gabriel Bethlen cu Katarina von Brandenburg reflectată în spațiul francez.....	106
KÉPES GYÖRGY: Az erdélyi és a dán állam Bethlen Gábor korában	131
KOVÁCS KATALIN ANITA: Bethlen Gábor külpolitikai törekvései ügynökhálózata tükrében.....	148
KISTELEKI KÁROLY: Az európai szuverenitás nézőpontjai és az erdélyi állam.....	162
BETHLEN GÁBOR UDVARA	
HORN ILDIKÓ: „Én creaturaim vagytok, édes híveim”. Az erdélyi elit változásai Bethlen Gábor korában	189
JENEY-TÓTH ANNAMÁRIA: Udvari elit Bethlen Gábor udvarában (A kolozsvári számadások tükrében)	202
VÁRKONYI GÁBOR: Wesselényi István és fiai Bethlen Gábor környezetében	214
KIRÁLY PÉTER: „Excellentissimus legyen, csak közönséges jót ne is hijatok” – Bethlen Gábor, Erdély zeneszerető nagy fejedelme	222
TÖMÖSVÁRI EMESE: Esterházy Miklós, Bethlen Gábor politikai ellenfele.....	235
BETHLEN GÁBOR KORMÁNYZATA	
OBORNI TERÉZ: Az unió kérdése az 1614. évi megyesi rendi gyűlésen	249
HORVÁTH ATTILA: Bethlen Gábor korának erdélyi országgyűlései	259
RÁCZ LAJOS: Bethlen Gábor erdélyi fejedelemmé választása, avagy a „libera electio” dilemmája	266
DÁNÉ VERONKA: Bethlen „jog- és társadalomharmonizációja”.....	288
BORBÉLY ZOLTÁN: A Homonnai Drugeth György vezette Bethlen-ellenes mozgalom nemzetközi hátteréhez.....	295
HARAI DÉNES: Bethlen Gábor erdélyi fejedelem és választott magyar király tanácsa és tanácsosai.....	310
GÁLFI EMŐKE: A gyulafehérvári udvarbírák és területi hatáskörük Bethlen Gábor uralkodásának első szakaszában	319
P. SZABÓ BÉLA: „Szászok Attya”: Bethlen Gábor és az erdélyi szászok privilégiumai.....	327
EGYHÁZ, TÖRTÉNETÍRÁS, EMLÉKEZET	
IOAN-AUREL POP: Repere ale politicii confesionale a principelui Gabriel Bethlen față de români.....	345
HARGITTAY EMIL: „... az ártatlanság még az ellenséget is gyakorta kegyességre indította”. Még egyszer a Káldi-biblia támogatásáról.....	357

LÁSZLÓ ANIKÓ: Bethlen Gábor Erdélye és Alsted apokaliptikája	363
MOLNÁR DÁVID: Rákosi Boldizsár és Bojti Veres Gáspár vitája (1621).....	372
KOVÁCS SÁNDOR: Bethlen Gábor az unitárius egyháztörténet-írásban	380
PAPP KINGA: Bethlen Gábor a 18. század eleji katolikus történetírásban	387
SUSANA ANDEA: Practici ale scrisului în vremea lui Gabriel Bethlen	397
KÖLLŐ ZSÓFIA: Bethlen Gábor és a 17. századi verses királyéletrajzok.....	408
IONUȚ COSTEA: Gabriel Bethlen în istoriografia românească.....	418
G. ETÉNYI NÓRA: Bethlen Gábor híre és hírneve a Német-római Birodalom nyilvánossága előtt	427
TUDOR SĂLĂGEAN: Gabriel Bethlen, Transilvania și mitul rozicrucian	440
LŐNHÁRT TAMÁS: Erdélyi külön út vagy Duna menti összefogás? Bethlen Gábor a 20. századi erdélyi politikai narratívákban	449
BETHLEN GÁBOR GAZDASÁGPOLITIKÁJA	
PAUL NIEDERMAIER: Premisele guvernării în perioada principatului Transilvaniei.....	463
KENYERES ISTVÁN: „Nekem pénzem nincsen, valami volt, Isten tudja mind hadra költöttem”. Állami jövedelmek és hadi kiadások Bethlen Gábor és II. Ferdinánd korában	473
BUZA JÁNOS: Pénzforgalom és árszabályozás Bethlen Gábor uralkodása alatt.....	487
PAKUCS MÁRIA: Nagyszében keleti kereskedelme Bethlen Gábor uralkodása idején	498
LIVIA ARDELEAN: Gabriel Bethlen și politica economică și militară față de comitatul Maramureș.....	509
MÁTYÁS-RAUSCH PETRA: A bányaadalmak szerepe az erdélyi nemesércbányászat igazgatásában (1613–1629).....	516
FLORENTINA NIȚU: Consumul de bijuterii în Transilvania secolului al XVII-lea: lux, status social, rațiuni economice. Registrele de cumpărături ale principelui Gabriel Bethlen.....	524
BETHLEN GÁBOR ÉS A VÁROSOK	
PAPP KLÁRA: Várad, Debrecen és Kassa szerepe Bethlen Gábor fejedelemsége idején	537
KÓNYA PÉTER: Eperjes szabad királyi város szerepe Bethlen Gábor felkelésében.....	548
SZABÓ ANDRÁS PÉTER: A gyűlölt fejedelem – Bethlen Gábor és Lócse város viszonya	556
RÜSZ-FOGARASI ENIKŐ: Bethlen Gábor, Kolozsvár és az országgyűlés	571
BALOGH JUDITH: Bethlen Gábor és a székely városok	584
GARDA DEZSŐ: Bethlen Gábor és Gyergyó.....	596
CZIRÁKI ZSUZSANNA: „Durante beneplacito nostro”. Brassó és a szász rendi érdekérvényesítés Bethlen Gábor uralkodása idején a törcsvári birtokok tükrében	608
J. ÚJVÁRY ZSUZSANNA: Varannay András nemes polgár útja a főbírói székéből Bethlen Gábor kassai pénzverdéjének prefektusságáig	616
BETHLEN GÁBOR MŰVÉSZETTÖRTÉNETI ÉS RÉGÉSZETI ÖRÖKSÉGE	
KOVÁCS ANDRÁS: Bethlen Gábor fejedelem és székvárosa.....	635
MIKÓ ÁRPÁD: Az erdélyi késő reneszánsz festészet kutatásának problémái. Adalékok Gyulafehérvári Pál deák (†1635) műveihez	647
KISS ERIKA: „... derekas Inuentalasnak Regestruma” – Bethlen Gábor kincstára és kincsei.....	655
ADRIAN ANDREI RUSU: Cahlele cu mascheron feminin în Transilvania (prima jumătate a sec. XVII)	666
SÓFALVI ANDRÁS: Határvédelem a Székelyföldön Bethlen Gábor korában.....	675
Rövidítések jegyzéke	687
Képek jegyzéke.....	687
Képmelléklet.....	689

TABLE OF CONTENTS

Téréz Oborni: “... Do Not Cease to Remember Me in the Right Way”	9
THE TRANSYLVANIA OF GABRIEL BETHLEN IN EUROPE	
ÁGNES R. VÁRKONYI: The Alternatives of European Presence	13
SÁNDOR PAPP: Notes on Gabriel Bethlen’s Rise to Power	36
VALENTIN CONSTANTINOV: The Impact of the Gabriel Bethlen’s Foreign Policy on Moldova at the Beginning of the Thirty Years’ War	48
SÁNDOR GEBEI: Gabriel Bethlen and the Rzeczpospolita (Polish-Lithuanian Commonwealth)	56
GYÖRGY KURUCZ: Transylvania and the English Diplomacy during Gabriel Bethlen’s Principality	69
ZSUZSANNA HÁMORI NAGY: The Attitude of French Diplomacy Towards Gabriel Bethlen, Prince of Transylvania, in 1620–1621	79
GÁBOR KÁRMÁN: Bavarian Legate at the Wedding of Gabriel Bethlen	93
VIOLETA BARBU: The Myrtle and the Laurels. The Wedding of Prince Gabriel Bethlen with Katharina von Brandenburg Reflected in the French Space	106
GYÖRGY KÉPES: The Transylvanian and Danish States in the Age of Gabriel Bethlen	131
ANITA KOVÁCS KATALIN: The Diplomatic Aspirations of Gabriel Bethlen Through his Agent Network	148
KÁROLY KISTELEKI: Aspects of European Sovereignty and the Principality of Transylvania	162
THE COURT OF GABRIEL BETHLEN	
ILDIKÓ HORN: “You All are My Creations, My Dear Followers”. Changes in the Transylvanian Elite in the Age of Gabriel Bethlen	189
ANNAMÁRIA JENEY-TÓTH: Court Elite in Gabriel Bethlen’s Court (In the Mirror of the Account Books of Kolozsvár)	202
GÁBOR VÁRKONYI: István Wesselényi and his Sons in the Entourage of Gabriel Bethlen	214
PÉTER KIRÁLY: “He Should Be the Most Excellent. Don’t Even Summon an Ordinary Fine One” – Gabriel Bethlen, the Music-Loving Prince of Transylvania	222
EMESE TÖMÖSVÁRI: Miklós Esterházy, the Political Enemy of Gabriel Bethlen. Works of a Critical Edition	235
THE GOVERNMENT OF GABRIEL BETHLEN	
TÉRÉZ OBORNI: The Question of Union at the General Assembly of the Estates in Medgyes/Mediaș, 1614	249
ATTILA HORVÁTH: The Transylvanian Diets of the Gabriel Bethlen’s Age	259
LAJOS RÁCZ: The Election of Gabriel Bethlen as Prince of Transylvania or the Dilemma of “Libera Electio”	266
VERONKA DÁNÉ: “Legal and Social Harmonization” of Gabriel Bethlen	288
ZOLTÁN BORBÉLY: To the International Background of the Movement Against Gabriel Bethlen, Lead by György Homonnai Drugeth	295
DÉNES HARAI: Council and the Councillors of Gabriel Bethlen, Prince of Transylvania and Elected King of Hungary	310
EMŐKE GÁLFI: The Administrators of the Princely Estates of Gyulafehérvár and Their Territorial Jurisdiction in the First Decade of Gabriel Bethlen’s Era	319
BÉLA P. SZABÓ: “Father of Saxons”: Gabriel Bethlen and the Privileges of the Transylvanian Saxons	327
CHURCH, HISTORIOGRAPHY, MEMORY	
IOAN-AUREL POP: Highlights of Confessional Politics of Prince Gabriel Bethlen Concerning the Romanians	345
EMIL HARGITTAY: “...Innocence Often Inclines Even the Enemy for Graciousness”. Once More about the Subsidy of the Káldi Bible	357
ANIKÓ LÁSZLÓ: The Transylvania of Gabriel Bethlen and the Millenarianism of Alsted	363

DÁVID MOLNÁR: The Debate Between Boldizsár Rákosi and Gáspár Bojti Veres (1621)	372
SÁNDOR KOVÁCS: Gabriel Bethlen in the Light of the Unitarian Historiography	380
KINGA PAPP: Gabriel Bethlen in the Catholic Chronicles from the Beginning of the Eighteenth Century	387
SUSANA ANDEA: Writing Practice in the Time of Gabriel Bethlen	397
ZSÓFIA KÖLLŐ: Gabriel Bethlen and the Seventeenth Century Rhyming King Biographies	408
IONUȚ COSTEA: Gabriel Bethlen in the Romanian Historiography	418
NÓRA G. ETÉNYI: Gabriel Bethlen's Name and Fame in the Publicity of the Holy Roman Empire	427
TUDOR SĂLĂGEAN: Gabriel Bethlen, Transylvania and the Rosicrucian Myth	440
TAMÁS LÖNHÁRT: Distinct Way of Transylvania or Collaboration along the Danube? Gabriel Bethlen in the Transylvanian Political Narratives of the Twentieth Century	449
THE ECONOMIC POLICY OF GABRIEL BETHLEN	
PAUL NIEDERMAIER: Premises of Governance During the Time of the Principality in Transylvania	463
ISTVÁN KENYERES: "I don't have money, which I had, God knows that I have all spent on battles". State Incomes and Military Expenditures in the Age of Gabriel Bethlen and Ferdinand II.	473
JÁNOS BUZA: Regulation of Money Circulation and Prices Under the Rule of Gabriel Bethlen	487
MÁRIA PAKUCS: The Oriental Trade of Sibiu/Hermannstadt During the Reign of Gabriel Bethlen	498
LIVIA ARDELEAN: Gabriel Bethlen and his Economic and Military Policy Concerning the Maramureș County	509
PETRA MÁTYÁS-RAUSCH: The Role of the Mining-Estates in the Administration of the Transylvanian Precious Metal Mining (1613–1629)	516
FLORENTINA NIȚU: Jewelry Consumption in Seventeenth Century Transylvania: Luxury, Social Status, Economical Reasons. Shopping Registers of Prince Gabriel Bethlen	524
GABRIEL BETHLEN AND THE TOWNS	
KLÁRA PAPP: The Role of Várad/Oradea, Debrecen and Kassa/Košice during the Rule of Prince Gabriel Bethlen	537
PÉTER KÓNYA: The Role of the Free Royal Town of Eperjes/Prešov in the Uprising Against Gabriel Bethlen	548
ANDRÁS PÉTER SZABÓ: The Hated Prince – The Relation Between Gabriel Bethlen and Lőcse/Levoča	556
ENIKŐ RÜSZ-FOGARASI: Gabriel Bethlen, Kolozsvár/Cluj and the Diet	571
JUDITH BALOGH: Gabriel Bethlen and the Szekler Towns	584
DEZSŐ GARDA: Gabriel Bethlen and Gyergyó/Gheorgheni	596
ZSUZSANNA CZIRÁKI: "Durante beneplacito nostro". Brassó/Brașov and the Enforcement of the Saxon Interests during Gabriel Bethlen's Reign in the Light of the Törösvár/Bran Estates	608
ZSUZSANNA J. ÚJVÁRY: The Career of the Noble Burgher András Varannay from the Bench of Chief Magistrate to the Prefect of the Gabriel Bethlen's Mint of Kassa/Košice	616
THE ART HISTORICAL AND ARCHAEOLOGICAL HERITAGE OF GABRIEL BETHLEN	
ANDRÁS KOVÁCS: Gyulafehérvár/Alba Iulia, the Residence Town of Gabriel Bethlen	635
ÁRPÁD MIKÓ: The Problems of Investigating the Late Renaissance Transylvanian Painting. Data Concerning the Works of Paulus Alba Julius (†1635)	647
ERIKA KISS: "... A Manful Register of Stocktaking" – Gabriel Bethlen's Treasury and Treasures	655
ADRIAN ANDREI RUSU: Stove Tiles with Female Mascaron in Transylvania (First Half of the Seventeenth Century)	666
ANDRÁS SÓFALVI: Border Defence of Szeklerland during the Reign of Gabriel Bethlen	675
List of Abbreviations	687
List of Illustrations	687
Illustrations	689

UDVARI ELIT BETHLEN GÁBOR UDVARÁBAN

(A kolozsvári számadások tükrében)*

Kulcsszavak: *főtisztviselők, Kolozsvár, fejedelmi udvar*

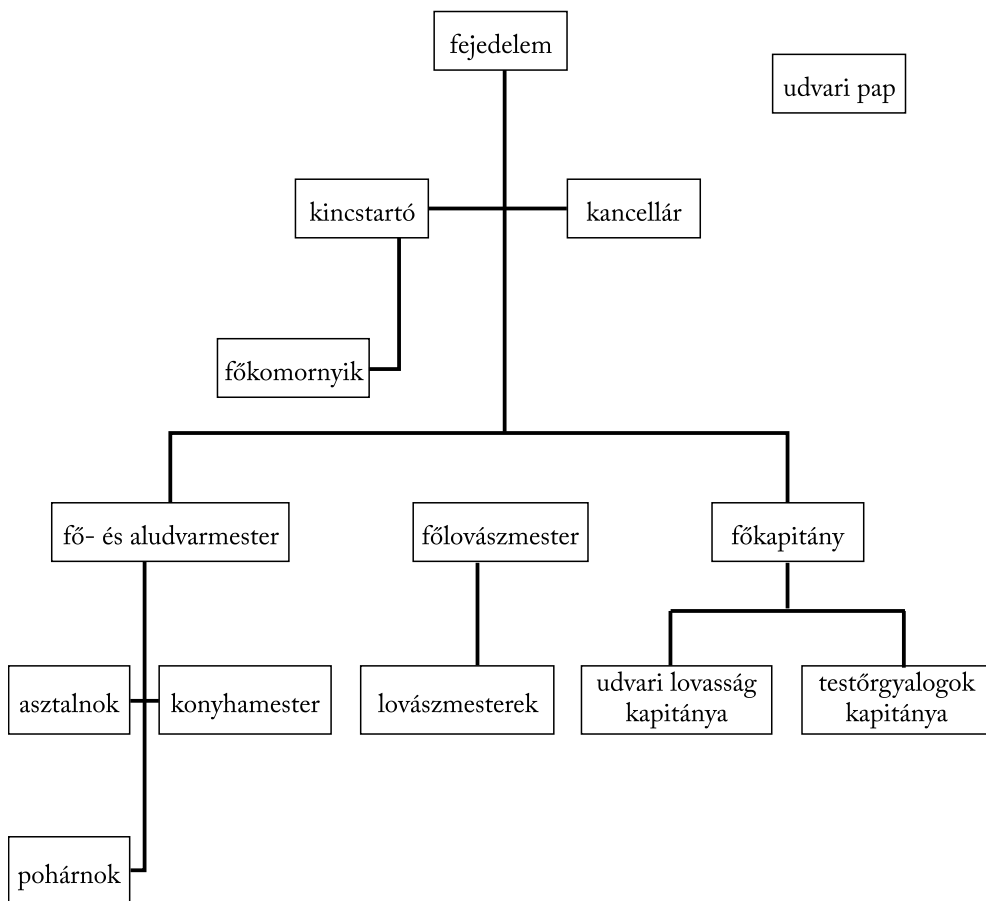
Az udvari elit fogalmának tisztázására már kísérletet tettem Báthory Gábor udvara kapcsán,¹ itt annyit jegyzek meg, hogy az udvari főtisztviselők, a fejedelemhez személyesen kötődők mellett a tanácsi rend tagjai, valamint a főispánok egy része alkották, tehát nem egy állandó, minden fejedelmi udvarban azonos csoportról van szó.²

Az adott keretek között azonban csak az udvari főtisztviselők valamint helyetteseik vizsgálatára nyílik lehetőségem. Idetartozhatott az udvarmester, az aludvarmester, udvari főkapitány, főlovászmester és a (fő)komornyik vagy (fő)kamarás is, sőt esetükben talán indokolt a többes szám használata is.³ Közülük a főlovászmester tiszttsége inkább főméltóságnak minősült, aki vélhetően nem napi feladatokat látott el, szemben a többiekkel.⁴ Természetesen az udvari elit sokkal szűkebb volt Bethlen Gábor uralkodása elején, 1613 októberében az őt

* A tanulmány létrejöttét támogatta a Debreceni Egyetem belső kutatási pályázata (vezető kutató: Jeney-Tóth Annamária), valamint az OTKA K 83521 számú „Műveltség és társadalmi szerepek: arisztokrácia a 17–20. századi Magyarországon” című pályázata.

- 1 Előzményekre l. *Jeney-Tóth Annamária*: Udvari előkelők Báthory Gábor idején a kolozsvári számadáskönyvek tükrében. In: A magyar arisztokrácia társadalmi sokszínűsége, változó értékek és életviszonyok. Szerk. Papp Klára – Püski Levente. Debrecen 2013. 81–94., ill. *Uő*: „... Urunk udvarnépe”. Udvar és társadalma Báthory Gábor és Bethlen Gábor fejedelem idején a kolozsvári számadáskönyvek tükrében. (Speculum Historiae Debreceniense 11.) Debrecen 2012.
- 2 *Horn Ildikó*: Erdélyi méltóságviselők Bethlen Gábor korában. Letöltve a Transsylvania Emlékeiért Tudományos Egyesület honlapjáról: <https://sites.google.com/site/transsylvaniaete/home/dokumentumtar> (letöltés: 2012. február 9.); Petneházy Istvánról részletesebben: *Csorba Noémi*: Petneházy István karrierje. In: „A mi tendenciánk”. Szakkollégiumi tanulmányok 1. Szerk. Dávid Ágnes – Jován Katalin. Debrecen 2012. 99–106. A főispánok szerepéről: *Dáné Veronka*: „Az Önagysága széki így deliberála”. Torda vármegye fejedelemségkori bírósági gyakorlata. (Erdélyi Tudományos Füzetek 259.) Debrecen–Kolozsvár 2006. 43–44., 45–46.
- 3 Magyar udvari rendtartás. Utasítások és rendeletek 1617–1708. Szerk. Koltai András – Sunkó Attila. Bp. 2001. 28–29.
- 4 A Habsburg-udvarban az elithez mindenképp a négy legfontosabb udvari főtisztviselő tartozott: a főudvarmester, Obersthofmarschall (főudvarbíró), a főkamarás és a főistállómester. Mindannyian a belső udvartartáshoz tartoztak, a közöttük lévő sorrend a 16–17. század folyamán változott. Ugyanakkor – napi/heti/havi – feladataikról részletes és pontos instrukciók maradtak fenn. *Martin Scheutz – Jakob Wührer*: Dienst, Pflicht, Ordnung und „gute policey”. Instruktionsbücher am Wiener Hof im 17. Jahrhundert und 18. Jahrhundert c. In: *Der Wiener Hof im Spiegel der Zeremonialprotokolle 1652–1800*. Hrsg. Martin Scheutz – Irmgard Pangerl – Thomas Winkelbauer. Wien 2007. 20.

fejedelemmé választó országgyűlés idején a számadáskönyvek az idősebb Balassi Ferenc, Míkó Ferenc és Bethlen Farkas mellett 2 lovászmester és Bornemissza Tamás komornyik nevét jegyezték fel.⁵ Rajtuk kívül ifjak, familiárisok, trombitások, zenészek, szakácsok, kocsisok, lovászok, pattantyúsok, pecérek, valamint deákok alkották ezt az udvart.⁶



1. ábra. Az udvari elitbe tartozók Bethlen Gábor korában

5 ROLKmIg, Kolozsvár város levéltára, számadáskönyvek (KvSzám) 13a/XII. 92., 131.

6 KvSzám 13a/XII. 59–95., 125–132.; valamint a fejedelem által benn töltött napokról részletesebben: *Jeney-Tóth Annamária*: Fejedelmválasztás a kolozsvári számadáskönyvek tükrében. In: *Kutatások Pest megyében. Tudományos konferencia II.* (Pest Megyei Múzeumi Füzetek 5.) Szerk. Korkes Zsuzsa. Szentendre 1998. 266–280.

UDVARI FŐTISZTSÉGEK ÉS BETÖLTŐIK

Fő- és aludvarmesterek

Ha megvizsgáljuk, hogy közülük, ki melyik tisztséget viselte Bethlen Gábor uralkodása alatt, akkor három csoportot képezhetünk. Az első csoportba tartoznak, akik a főudvarmesteri tisztséget viselték. Közöttük a Trócsányi által a korszak egyedüli főudvarmestereként feltüntetett Alia Farkas, aki 1615-től viselte tisztségét, 1615 júniusa és 1619 februárja között a számadáskönyvek öt alkalommal említik a nevét.⁷ Még Báthory Gábor uralkodása idején lett tanácsúr, mellette főispán is volt, tehát az ország vezető politikusai közé tartozott.⁸ Nyáry Istvánt csak egy alkalommal, 1622-ben nevezték főudvarmesternek a számadásokban, ám ekkor így szerepel az országgyűlési iratokban is.⁹ Vélhetően a korábbi familiárisról, bedeghi Nyáry Istvánról van szó, aki 1621-től már Szabolcs vármegye főispánja, később királyi kamarás és fő-ajtónállómester.¹⁰

Szövérdi Gáspár János 1623-ban már főudvarmesterként szerepelt a számadásokban, egy évvel korábban még „asszonyunk udvarmesteré”-nek nevezték, összesen négy alkalommal említették név szerint.¹¹ Kassán 1622. április 4-én azonban már a fejedelem hoptermesterként jár el.¹² Udvari tisztsége mellett marosszéki kapitány, korábban portai kapitány is volt.¹³ A tanácsuraságot nem érte el, egy portai követségi útról visszatérőben betegedett meg, és 1626. július 1-jén, 55 esztendősen Bukarestben halt meg.

Szunyogh Gáspár követte,¹⁴ aki fő- és aludvarmesterként egyaránt előfordul, ő 1625–1629 között három alkalommal időzött az udvarral a városban. Párhuzamosan a kővári kapitányságot is viselte, tanácsúrrá ő sem vált, és diplomataként sem vált be.¹⁵ Kemény János szerint

-
- 7 KvSzám 13b/VIII. 125–144., 13b/VIII. 187–209., 14a/XVIII. 53–93., 14b/XVIII. 91–134., 14b/XXI. 80–83., 15a/XII. 31–60.
 - 8 Küküllői, majd Fehér megyei főispán, ez utóbbi címét 1613-tól nem viseli, 1615-től főudvarmester. *Trócsányi Zsolt*: Erdély központi kormányzata 1540–1690. Bp. 1980. 22.; 1612–21 között tanácsos; 1605–21 között küküllői főispán. *Lázár Miklós*: Erdély főispánjai. Századok 22. (1888) 41.
 - 9 EOE VIII. 11.; 1622. május 6. KvSzám 15b/XXII. 90.
 - 10 1621. március 20-án Bedeghi Nyári István familiáris felvette havi fizetését, 178 forintot a Szepesi Kamarától. *Radvánszky Béla*: Udvartartás és számadáskönyvek I. Bethlen Gábor udvartartása. Bp. 1888. 216.; Szabolcs vármegye főispánjai. Közli Kandra Kabos. Magyar Történelmi Tár 3. sorozat 16. kötet (1893) 717.
 - 11 1619–25 között. *Trócsányi Zs.*: Erdély központi kormányzata i. m. 392.; Gáspár de Zeüerd János főudvarmester, marosszéki kapitány, 1624. birtokadomány, Erdélyi fejedelmek oklevelei (1560–1689) – Erdélyi Királyi Könyvek DVD. Szerk. Gyulai Éva. Miskolc–Bp., 2005. (a továbbiakban: ErdKírkv DVD) 13. k. 55b–56.; KvSzám 15b/XXII. 98., 16/XIX. 102., 16/XXI. 60.
 - 12 *Kerekes György*: Kassa város jegyzőkönyveiből. Bethlen Gáborra vonatkozó feljegyzések. Történelmi Tár 31. (1908) 92.
 - 13 Portai kapitányságot viselte a fejedelem 1617-ben a neki címzett levélben. *Szabó Károly*: Bethlen Gábor fejedelem politikai levelezése. Történelmi Tár 4. (1881) 299.; 1618-ban is ott van a Portán. *Szilágyi Sándor*: Bethlen Gábor és a Porta. Történelmi Tár 4. (1881) 622.
 - 14 ErdKírkv DVD 18. k. 29b–30.; KvSzám 16/XXXV. 70., 17b/VIII. 79., 18a/II. 175.
 - 15 *Benda Kálmán*: Diplomáciai szervezet és diplomaták Erdélyben Bethlen Gábor korában. Századok 115. (1981) 729.

Károly Zsuzsanna rokonát, Bánffy Zsuzsannát (Rhédey Pál özvegyét) vette el és áttelepült a Királyságba.¹⁶

Petrichevich vagy Komlódi Horváth Györgyöt 1629 folyamán említette fő- és aludvarmesterként a sáfárpolgár. Korábban familiáriként szolgált.¹⁷ Szunyogh Gáspárhoz hasonlóan kővári kapitány volt párhuzamosan, a tanácsuraságot nem nyerte el.¹⁸

Daniel Mihály 1629 augusztusában jelent meg a városi forrásokban főudvarmesterként.¹⁹ 1622 óta háromszéki királybíró volt, 1626-ban a fejedelmi tábla ülnöke lett, de ő sem volt tagja udvarmesterként a fejedelmi tanácsnak.²⁰ Brandenburgi Katalin alatt is megtartotta tisztét, sőt családtagjait is megtalálhatjuk az udvarban, így Anna lánya többször is feltűnt.²¹

Bethlen Gábor udvarának utolsó udvarmestere Kékedi Zsigmond lehetett,²² aki sajátos szint képviselő az előbb felsoroltak között: az övé a legtipikusabb udvari karrier. Udvari tisztségei mellett 1630-ban Belső-Szolnok megye főispánja lett, majd 1636-ban tanácsúr.²³ Kékedi 1615-ben már a fejedelmi udvarban volt, étekefogóként,²⁴ 1618-ban a fejedelem bejárója,²⁵ 1621-ben főasztalnok, 1625-ben főlovászmester,²⁶ 1629-ben pedig már az udvar egészének élén találjuk. Tisztségviselése tehát korábbi, mint azt Trócsányi feltételezte.²⁷ Ugyanakkor az is fontos, hogy ezt a tisztséget meg is tudta tartani, az udvartartással összesen tíz alkalommal tartózkodott Kolozsvárott, ebből a három utolsó alkalommal már nem az udvari ifjak közé tartozhatott Kékedi.²⁸

A második csoportban azokat a személyeket vizsgálom, akik Trócsányinál aludvarmesterként szerepeltek, az újabb kutatások eredményeként által azonban némiképp pontosabb információkhoz jutottunk. Az mindenképpen egyértelmű, hogy tipikus udvari pályafutás az övéké, és tisztségükben a „rutinos” udvari emberek közé tartoztak. Mikó Ferenc a fejedelem rokonságába tartozott, és a fejedelem régi kipróbált híve volt. Korábban is portai követként

16 Mária Anna (Habsburg) királyné, III. Ferdinánd felesége koronázási lakomáján is szerepet kapott volna az egyik tervezet szerint 1638. február 14-én Pozsonyban. *Pálffy Géza: Koronázási lakomák a 16–17. századi Magyarországon. Századok* 139. (2005) 1080.

17 1623. március 28. Horváth Györgyöt küldte a császárhoz. Bethlen Gábor Pázmánynak írt levelében szerepel. *Szilágyi Sándor: Bethlen Gábor fejedelem kiadatlan politikai levelei.* Bp. 1879. 378.

18 Brandenburgi Katalin fejedelemasszony udvarmestere ErdKirKv DVD 9. k. 384–385.

19 *Trócsányi Zs.: Erdély központi kormányzata* i. m. 359. 1626. a fejedelmi tábla ülnöke; 1630. Dániel de Vargyass Mihály udvarmester, sepsi-, kézdi-, orbai széki királybíró, birtokzálogosítás, ErdKirKv DVD 19. k. 78–79.

20 Életútjának más szakaszairól bővebben: *Balogh Judit: Székelyföldi karrier.* Az udvarhelyszéki nemesség hatalomszerzési lehetőségei a 16–17. században. Bp. 2011. 51–56.

21 Daniel Mihály szerepéről részletesebben *Balogh J.: Székelyföldi karrier* i. m. vonatkozó fejezetében.

22 ErdKirKv DVD 20. k. 6–7.

23 *Lázár M.: Erdély főispánjai* i. m. 922.; *Trócsányi Zs.: Erdély központi kormányzata* i. m. 30.

24 KvSzám 13b/VIII. 137–144.

25 KvSzám 14b/XXI. 77.; *Szilágyi Sándor: Levelek és acták Bethlen Gábor történetéhez 1610–1629 közt.* Történelmi Tár 9. (1886) 55.

26 *Lázár M.: Erdély főispánjai* i. m. 922.

27 *Tüdös Kinga: Erdélyi testamentumok III. Erdélyi nemesek és főemberek végrendeletei.* Marosvásárhely 2008. 124–128.

28 KvSzám 13b/V. 100., 13b/VIII. 113., 13b/VIII. 196., 14a/XVIII. 53–93., 14b/XVIII. 111., 15a/XI. 109., 15a/XII., 16/XIX. 37., 16/XXXV. 106., 17b/VIII. 80.

szolgált, illetve 1617-től már csík-, gyergyó- és kászsónszéki kapitány volt.²⁹ A számadásokban 1618–1619-ben bukkan fel,³⁰ 1622-től kincstartóságával egy időben ugyan a fejedelmi tanács tagja lett, valamint a diplomáciában szolgált Bethlen.³¹ Csúti Gáspár 1625–1626-ban aludvarmesteri tisztséget töltötte be, 1623 augusztusa óta jelen volt Kolozsvárott is. Csúti korábban a Thurzó-udvarban állt alkalmazásban, onnan hívta meg Bethlen az udvarába. Tisztán udvari „szakmai” karrier az övé, hiszen azt várta tőle a fejedelem, hogy udvarát megfelelő reprezentációs szintre emelje, és ahhoz illően „átszervezze”, ezenkívül Csúti is diplomáciai feladatokat is ellátott.³²

Az udvarmesterek harmadik csoportjába azok tartozhatnak, akik az udvari jegyzékek és névsorok név szerint nem említettek, onnan nem ismertek, a számadásokban azonban felbukkannak. Jelenlétük inkább Bethlen uralkodásának korábbi éveire jellemző. Őket többnyire nem az udvartartással együtt említik a számadáskönyvek, hanem átutazóban. Ráthonyi Ferenc³³ hopmester 1615-ben, Komáromi István, Károlyi Zsuzsanna vicehopmestere pedig 1622-ben Kassáról visszatérőben állt meg a városban, csakúgy mint Egry György.³⁴ Komáromi 1622 januárjában, mint főember szolga bukkan fel Károlyi Zsuzsanna udvartartásában.³⁵ Ráthonyi tagja lehetett Báthory Gábor udvarának, és az udvartartás többségével együtt „örökölhette” meg Bethlen. Egry György, „asszonyunk udvarmestere” már 1615-ben jelen volt az udvarban. Korábban, Báthory Zsigmond udvari lovasságában szolgált, majd Rákóczi Zsigmond idejében kolozsmonostori provisor volt, majd gyulafehérvári udvarbíró 1615-ben.³⁶ A Királyi könyvekben és a gyulafehérvári káptalan protocollumaiban egyaránt 1619-ben említik tisztségét, mellyel azonban a számadáskönyvek szerint már sokkal korábban is rendelkezett.³⁷ Váradi Jánost pedig 1618-ban a gyulafehérvári káptalan jegyzőkönyvei egy esetben említik asszonyunk udvarmestereként.³⁸

Míg Bethlen uralkodása korai időszakában udvarmesterként kevésbé ismert személyekkel találkozunk, uralkodása megszilárdulásával pedig a feladatukat magas szakmai színvonalon űzők kaptak szerepet, addig uralkodása utolsó évében „megsokasodott” a tisztséget betöltők száma, így felmerülhet a kérdés, hogy valamelyikük Brandenburi Katalin főudvarmestere

29 *Trócsányi Zs.*: Erdély központi kormányzata i. m. 392. (1618–19-ben); DVD 12. k. 10b–11b.; róla és kapcsolati hálójáról részletesebben *Balogh J.*: Székelyföldi karrieriek i. m. 102–104., diplomáciában betöltött szerepéről többek között: *Benda K.*: Diplomáciai szervezet i. m. 728–729.

30 KvSzám 15a/XII. 52., 15a/IX. 22.

31 Róla és kapcsolati hálójáról részletesebben *Balogh J.*: Székelyföldi karrieriek i. m. 103–105.

32 Diplomácia feladatairól többek között: *Gergely Samu*: Adalékok Bethlen Gábor és Porta című közleményhez. I. közl. Történelmi Tár 5. (1882) 456.

33 1614 februárjában a Dengeleghiné perében felvett tanúvallomás szerint még csak aludvarmesterként szerepelt, ekkor 45 éves volt. Bözorkányok, kuruzslók, szalmakoszorús paráznák. Vál., bev., jegyz. Kiss András. Bukarest–Kolozsvár 1998. 102–103.; KvSzám 13b/V. 44.

34 KvSzám 15b/XXII. 24.

35 *Szilágyi Sándor*: Levelek és acták Bethlen Gábor történetéhez II. Történelmi Tár 9. (1886) 213.

36 *Merényi Lajos*: Báthory Zsigmond udvari lovassága. Hadtörténelmi Közlemények 6. (1894) 110.; KvSzám 13b/VIII. 82.; ErdKirKv DVD 7. k. 214b.; *Sunkó Attila*: Debreceni János életpályája. A gyulafehérvári káptalan levéltárosának élete végrendeletének tükrében. Fons 9. (2002) 315.

37 ErdKirKv DVD 12. k. 132–132b.; MNL OL, Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára, F2 Protocolla (a továbbiakban: MNL OL, F 2) IV. 319–324.

38 MNL OL, F 2 V. 265.

lehetett. Ugyanakkor más fontos politikai méltósággal – a tanácsi rendnek nem voltak tagjai – nem párosult az udvarmesteri feladatuk.

Főkamarások

A kincstári igazgatás személyzete általában természetesen nem tartozott az udvarhoz. A kamarások, illetve a komornikdeákok azonban az udvartartás tagjai is lehettek. Közülük a főkamara tartozhatott az udvar elitjéhez, egy 1626-ban keletkezett jegyzék rögtön az udvarmester után tünteti fel.³⁹ A kamarások adókkal számoltak el, számadásokat vezettek az udvari bevételekről és kiadásokról, és abban az esetben, ha a fejedelem (és udvartartása) útra kelt, útközből nemcsak pénztárát kezelhették, hanem felügyelték a fejedelem szállását is.⁴⁰

A kincstartók mellett a (fő)komornik(ok) jelenléte rendszeresebbnek mondható az utazó udvartartásban Bethlen Gábor kamarásainak sorában Rhédey Pál kivételével szinte csak új neveket találunk. Egyes források szerint Rhédey volt az, aki Kápy Andrással együtt segítette Bethlen Gábort 1612-es menekülésekor.⁴¹ Bethlen komornikjaként még három alkalommal tartózkodott 1615–1618 között a városban.⁴² 1617 szeptemberében Isztambulban járhatott, ahogy az Bethlen Gábor Gáspár János portai követéhez írott leveleiből kiderül.⁴³ Trócsányi szerint 1618-at követően kincstartó lett, bár még 1619-ből is van olyan adat, amely továbbra is cubiculariusként említi.⁴⁴ Bánffy Zsuzsannát, Károlyi Zsuzsanna unokahúgát vette el, 1621-ben halt meg. Mellette a kamarási tisztelet Körtvélyessi György tölthette be.⁴⁵ Már ismerős lehet Báthory Gábor udvarából, ahol familiáris volt.

Rhédey János,⁴⁶ Pál testvére járt a legtöbbször, összesen tíz alkalommal az udvarral Kolozsvárott 1618 októbere és 1629 között, nem tudjuk azonban, hogy hány alkalommal a fejedelem kamarásaként.⁴⁷ Ő lehetett a család erdélyi ágának megalapítója,⁴⁸ felesége Kornis Margit volt.⁴⁹

Osztróci István 1615–1619, Balogh Ferenc 1626–1629 között járt a városban, mindketten Hunyad megyei nemesi családból származtak. Vass György régi erdélyi családból száрма-

39 TMÁO I. 472.

40 *Koltai A.*: Magyar udvari i. m. 28.; Utalnom kell itt az 1644-es bécsi Habsburg udvarbeli instrukcióra, mely szerint a főkamarás feladata a császár személyi biztonságának garantálása és a napi gazdasági kiadások intézése, ezek részletezésétől a területi korlátok miatt eltekintek.

41 *Lázár Miklós*: Erdély főispánjai 1540–1711. Századok 21. (1887) 527.

42 KvSzám 13b/VIII. 137., 14a/XVIII, 53–93., 14b/XVIII. 113.

43 TMÁO I. 189.

44 1619. május 27. MNL OL, F 2 III. 157–160.

45 1614 MNL OL, Kolozsmonostori Konvent Országos Levéltára, F 15 Protocolla, libri regii, stylonaria, XVII. 106^r. A Dengelenghiné perében tanú volt, 1614-ben 21 éves, cubicularius és apparitor. Boszorkányok i. m. 101–102.

46 ErdKirKv DVD 13. k. 62.

47 KvSzám 14b/XVIII. 109–113., 15a/XI. 107–111., 15a/XII. 52–53., 15b/XII. 97–102., 16/XIX. 79–124., 16/XXI. 37–77., 16/XXXV. 96., 17b/VIII. 78–91., 17b/VIII. 118–160.

48 *Kemény János*: Önéletírása. In: Kemény János és Bethlen Miklós művei. S. a. r. V. Windisch Éva. Bp. 1980. 97–98. 1647-ben már udvarhelyszéki főkirálybíró (meghalt 1658-ban). *Trócsányi Zs.*: Erdély központi kormányzata i. m. 117.

49 *Trócsányi Zs.*: Erdély központi kormányzata i. m. 117.; *Horn Ildikó – Balogh Judit*: A hatalomépítés útjai: a homoródszentpáli Kornis család története. Századok 142. (2008) 881.

zott,⁵⁰ aki négy alkalommal tartózkodott kamarásként az udvarral Kolozsvárott 1625–1629 között.⁵¹ Bánffy Zsigmond is korábban bejáróként szolgálta a fejedelmet,⁵² az udvari ifjúságból kinővén kaphatta meg ezt a tisztséget. A főrendű családból származó Bánffy mindössze egy alkalommal⁵³ járt az udvartartással kamarásként Kolozsvárott,⁵⁴ ekkor a már nagybeteg fejedelmet szinte az egész udvar követte kúráira.

Partiumi származású volt Bornemissza Zsigmond, 1613 végén megerősítette korábbi birtokadományait. Ez is jelzi, hogy már Bethlen Gábor uralkodásának kezdetén a fejedelem közvetlen környezetében volt. A városban öt alkalommal tartózkodott 1614 és 1626 között az udvartartás tagjaként, bár ezt nehéz pontosan meghatározni, könnyen összetéveszthető ugyanis kápolnai Bornemissza Boldizsár fiával, Zsigmonddal.

A már bemutatott felső-magyarországi származású Kékedi Zsigmond 1619-ben lett kamarás, 1621-ben főasztalnok, 1623-ban már a nagyságosok közé emelkedett. Vélhetően a Bánffy Margittal kötött házasságának köszönhetően⁵⁵ 1629-ben már udvarmesterré lépett elő, és ezt a tisztségét megőrizte a Rákócziak udvarában is, akikkel rokonságban állt.⁵⁶

A következő két kamarás külön csoportot alkot, ugyanis később mindketten katonai pályán szolgálták Bethlen Gábort. Zólyomi Dávid, aki 1621-ben beházasodott a fejedelmi családba, feleségül véve Bethlen Katát,⁵⁷ mintegy öt alkalommal volt kamarásként Kolozsvárott 1617–1626 között.⁵⁸ Bornemissza Pál hét alkalommal tartózkodott az udvartartás tagjaként a városban 1619 és 1629 között.⁵⁹ Őt Trócsányi 1624-ben vicekomornyikként említi.⁶⁰ Partiumi családból származott,⁶¹ és a katonai karriert futott be: 1633-ban jenői várkapitány lett, 1636-ban pedig udvari főkapitány.⁶²

Néhányan komornyik a városi polgárságból származott, így a kolozsvári Bornemissza Tamás is, akinek 1609-ben szerzett nemességét Bethlen Gábor 1614-ben erősítette meg.⁶³ Már

50 *Tagányi Károly – Béthy László – Pokoly József: Szolnok-Doboka vármegye monográfiája. II. Czege község.; Wass III. György felesége Kendeffy Judit. Nagy Iván: Magyarország nemes családai. 12. (In: Arcanum DVD könyvtár IV. Családtörténet, heraldika, honismeret.) Bp. 2003.*

51 ErdKirKv DVD 17. k. 63–63b.; KvSzám 16/XXXV. 92., 17b/VIII. 80., 18a/IV. 147., 18a/IV. 222.

52 *Lázár M.: Erdély főispánjai. i. m. I. közl. Századok 21. (1887) 417.*

53 KvSzám 18a/IV. 220.

54 ErdKirKv DVD 14. k. 93–94.

55 1623. július 27. MNL OL, F 2 III. 363–367.

56 *Horn Ildikó: Lorántffy Kata. In: Erdély és Patak fejedelemasszonya, Lorántffy Zsuzsanna. Szerk. Tamás Edit. Sárospatak 2000. I. 67–78.*

57 Zólyomi család (Albisi). *Nagy I.: Magyarország i. m. 12. k.*

58 KvSzám 14a/XVIII. 53–93., 15.b/XXII. 104., 16/XIX. 103., 16/XXI. 60., 17b/VIII. 163.

59 KvSzám 15a/XI. 107. 16/XIX. 102., 16/XXI. 67., 16/XXXV. 87., 17b/VIII. 171., 18a/IV. 149. 18a/IV. 217.

60 *Trócsányi Zs.: Erdély központi kormányzata i. m. 334.*

61 *Nagy I.: Magyarország i. m. 2. k.*

62 *Trócsányi Zs.: Erdély központi kormányzata i. m. 339.*

63 ErdKirKv DVD 9. k. 394., 10. k. 357–360., 1614-ben eladta Kozárvárt Hatvan Istvánnak. A Kolozsmonostori konvent levéltárából. VIII. közl. Közli Beke Antal. *Történelmi Tár 21. (1898) 353.*

kamarás, amikor 1614-ben a város vele számolta el az adóját.⁶⁴ Hét alkalommal volt a városban kamarásként 1615 és 1623 között.⁶⁵ 1622-ben Károlyi Zsuzsanna fejedelemasszony ráhagyja a „régeni jószágot”, „melynek donációja kezénél is vagyon”.⁶⁶ Feltételezhető, hogy udvari idejének egy részét a fejedelemasszony szolgálatában töltötte. 1623 augusztusáig említik az udvartartási névsorokban a kolozsvári sáfárok. Enyedi Pétert, „Urunk vicekomornyikját”, 1629 augusztusában említik,⁶⁷ de származását illetően semmi biztosat nem tudok, ⁶⁸ hasonlóképp Papp Mártonról⁶⁹ sem.

A tisztséget betöltők között városi polgári családból származók és főrendű családok fiai egyaránt megtalálhatók, a magasabb társadalmi státusú családból származóknál ez a tisztség egy ígéretes karrier egyik első fontos lépcsőfoka volt, többieknek számára pedig a karrier csúcsa.

Főlovászmester

A főlovászmesteri tisztség az egyik legősibb volt a középkori királyi udvarban, de a 15. századtól már inkább csak üres címnek számított. Még inkább így volt ez az erdélyi fejedelmi udvarban, de ugyanakkor a pusztán címet jelentők közül a legelőkelőbb méltóságnak tekintették, és többnyire megbízható familiárisok töltötték be. Az istállóval és a szekerekkel kapcsolatos tényleges munka felügyelete tartozott a főlovászmester feladatai közé, melyet – tulajdonképpen – helyette a lovász- és allovászmester látott el.⁷⁰ Trócsányi Zsolt kutatásaiból ismeretes, hogy a 17. század első felében a méltóság viselői főrangúak vagy azok második vonalához tartozók voltak.

Bethlen Gábor fejedelemsége alatt Huszár Istvánnak a cím viselése biztosított megfelelő tekintélyt, rangot. Ő egyidejűleg diplomáciai feladatokat is ellátott, már 1615-ben is fontos diplomáciai küldetéssel bízta meg a fejedelem, majd 1619-ben „a csehországi statusokhoz és direktor urakhoz, bizonyos követséggel” is őt küldte,⁷¹ a Habsburg-udvarban, valamint Rómában járt. 1620 folyamán a marosszéki kapitány, majd udvarhelyszéki főkapitány és főlovászmester lett, közben pedig katonai feladatokat látott el. Balási Ferenc udvarhelyszéki főkapitány, aki 1618-ban az udvari lovasság alkapitánya, majd 1625-ben főlovászmester lett.⁷² Apja és ő is a brassói csata után Bethlen szűkebb környezetéhez tartoztak, majd apja már

64 Bornemissza Tamással számol el Kolozsvár városa 1614-ben az adóról. *Szabó Gyula*: Kolozsvár városa levéltárából [1574–1626]. Történelmi Tár 6. (1883) 514–518.

65 KvSzám 13b/V. 112., 13b/VIII. 138., 13b/VIII. 197., 14a/XVIII. 53–93. 14b/XVIII. 197., 15a/XI. 107., 16/XIX. 103.

66 *Radvánszky Béla*: Magyar családélet és háztartás. I–III. Bp. 1879–1880. III. 245.

67 1629. augusztus 1. KvSzám 18a/IV. 146.

68 Kérdés azonban, hogy ő nem azonos-e a Rákóczi korban Enyeden élő Péter deákkal. *Abafi Lajos*: Naplókönyv 1632-ből. Benkő József irományai közül. Történelmi Tár 6. (1883) 529.

69 1635-ben Brandenburgi Katalin restantiái kapcsán fordul elő a neve. *Szilágyi Sándor*: Okiratok a két Rákóczi György történetéhez. Történelmi Tár 10. (1887) 210.

70 Báthory utódának, Bethlen Gábornak ill. Brandenburgi Katalinnak az udvarában végzett munkáról kapunk egy késői képet. *Radvánszky B.*: Udvartartás i. m. 319.

71 *Szilágyi S.*: Bethlen Gábor i. m. 32, 137.

72 ErdKirDVD 14. k. 30b–31b., 78–79.

1613 októberében az udvartartás tagja, később Bethlen diplomáciájának fontos szereplője.⁷³ Székelyföldi birtokosként aránylag jelentősnek számított, különösen Udvarhelyszékben.⁷⁴ Karrierje Balogh Judit kutatásainak köszönhetően rekonstruálható.⁷⁵

Kékedy Zsigmond asztalnokmesterként látta el ezt a tiszteket is 1625–1628 között.⁷⁶ Török János 1629-ben,⁷⁷ illetve 1630-ban Brandenburi Katalin udvarában is betöltötte ezt a tisztséget. Már 1618-ban lovászmester volt, elképzelhető, hogy azon kevesek egyike, aki a lovászmesteri tisztség hosszú ideig való ellátásával jutott el odáig, hogy a főlovászmesteri tisztséget is betölthesse. Jelen van a Rákócziak udvarában is, valószínűleg 1637. május 6. előtt halt meg.⁷⁸ Török János kivételével e fontos méltóságot a fejedelem régi kipróbált és bizalmas emberei töltötték be.

Ahhoz, hogy feladatát megfelelően elláthassa, a főlovászmestert két-három lovászmester kísérte az udvartartás tagjaként. Sárfi Szalay Györgyöt⁷⁹ 1614–1619 között igen gyakran említik a számadásokban vice-, illetve lovászmesterként. Mellette a fent említett Török János szerepelt még, valamint Fekete Máté, akiről nincsenek adataim, és Nagy Benedek, akit szekeresmesternek is neveztek. Feltételezhetően a kocsikért és a szekerekért, nem pedig a loállományért felelt.⁸⁰ A számadások szerint 1625-ig Horváth János látta Nagy Benedekkel együtt a lovászmesteri feladatokat, előbbiről sajnos nem rendelkezem adatokkal. Balásházi László 1629-ben találjuk a tisztségben.⁸¹ Korábban portai ügyvivő, majd a Rákócziak alatt fejedelmi táblai ülnök volt.⁸²

73 Benda K.: Diplomáciai szervezet i. m. 725–730.; Balogh J. – Horn I.: A hatalomépítés útjai i. m. 883.

74 Egy évvel korábban 1627-ben 125 jobbágya volt. Balogh Judit: A székely nemesség kialakulásának folyamata a 17. század első felében. Kolozsvár 2005. 115., 209., 212.; MNL OL, F 2 VI. 122.

75 Balogh J.: Székelyföldi karrier i. m. 100., 103., 105., 230.; 1614-ben a család jobbágyainak száma 180 volt Udvarhelyszékben. Uo. 105.

76 ErdKirKv DVD 15. k. 54b–55., 14. k. 79–80.

77 KvSzám 18a/IV. 111–166.; 1620. ErdKirKv DVD 12. k. 173–173b. 1630. Megykeréki Teőreök János (egr.) főlovászmester, birtokzálogosítás, ErdKirKv DVD 19. k. 93–93b.

78 1632-ben többször is említik a fejedelem asztalánál. Abafi L.: Naplókönyv i. m. 528.; 1638-ban a család kihalásáról ír a fejedelem is levelében. Szathmáry Károly: A győronostori Kemény család idősb fejedelmi ágának okmánytára 1538–1722. Magyar Történelmi Társ. 2. sorozat 6. kötet. (1871) 51.

79 ErdKirKv DVD 10. k. 230–231.

80 1618. június 14-én 6 lovas szekeret, ill. 12 ökrös szekeret lehetett elkülöníteni, amelyen a fejedelmi udvartartást hordozták. KvSzám 14b/XXI. 86.; 1614-ben csak a fejedelem szőnyegeit 3 darab négyökrös szekér és egy hatlovas szekér szállította. KvSzám 16/XXI. 147.; 1624-ben a fejedelmi udvartartásnak vélhetően az összes tagja 20 szekéren és 20 társzekéren fért el. Szilágyi S.: Levelek és acták i. m. 614–615.

81 Korábban részt vett a fejedelem követségében is. Szilágyi S.: Bethlen Gábor fejedelem kiadatlan i. m. 445.

82 Trócsányi Zs.: Erdély központi kormányszata i. m. 359., 361., 363.

Udvari főkapitány és kapitányok

Az udvari főkapitányok (Bethlen Farkas,⁸³ Bethlen István,⁸⁴ Zólyomi Dávid⁸⁵) közül csak Zólyomi Dávid volt az, aki később az ország generálisának tisztjét is betöltötte. 1627-től az udvari hadak vezetője volt, 1630-tól lett az ország generálisa is.⁸⁶ Éves fizetése 1630-ban 2000 forint volt, egyelőre tisztázatlan, hogy mindkét tisztjéért, vagy csupán egyikért részesült ebben a javadalmazásban.⁸⁷ Mivel a Trócsányi által hivatkozott forrás a fenti áprilisi, a jegyzék pedig júliusi, a tanácsúri legmagasabb javadalmazás pedig 2400 ft/év, feltételezhetően együtt. Bethlen Gábor uralkodása alatt Bethlen István és Bethlen Farkas csak az udvari főkapitány tisztjét viselték. Mindannyian az ország vezető személyiségei voltak, tanácsuraságig vitték – Zólyomi kivételével, akinek 1633-as fogsága a pályája végét jelentette. Az, hogy az udvari főkapitányok mennyire vettek részt ténylegesen az udvari hadak mindennapjaiban, a forrásokból nem derül ki egyértelműen.

Az udvari alkapitányok is az udvar elitjéhez tartoztak, közülük korszakunkban Macskási Ferenc viselte huzamosabb ideig ezt a tisztséget, legalább is 1625 és 1636 között bizonyosan. Előtte familiáris vagy udvari szolga lehetett.⁸⁸

Az udvari főkapitány mellett fontos szerepet játszottak a gyalogosok, vagyis a testőrség és a lovasság kapitányai. Bethlen egyik legjelentősebb gyalogkapitánya Szepesi Nagy Gergely volt. Pályája Bocskai egyik hajdúkapitányaként indult,⁸⁹ majd Báthory kapitánya lett, és mint tudjuk, Bethlen egyik jóakarója, nem véletlen, hogy már 1613-ban Bethlen Gábor testőrkapitánya.⁹⁰ 1617. november 15-én végrendelkezett,⁹¹ eszerint három fia taníttatására is szánt jövedelmeiből. Egyikük, Nagy Pál Bethlen István familiárisa, majd asztalnokmestere lett. 1620-ban Szepesi Nagy Gergely elhunyt.⁹²

83 Bethlen Farkas 1614–1618 (lovasságé). *Trócsányi Zs.*: Erdély központi kormányzata i. m. 339.; Bethlen Farkas négy alkalommal volt 1614–15-ben Kolozsvárott az udvartartással együtt. KvSzám 13a/XVIII. 112., 13b/V. 97., 13b/VIII. 133., 193.

84 Bethlen István 1618. *Trócsányi Zs.*: Erdély központi kormányzata i. m. 339.; ebben a minőségében egy alkalommal, 1618 októberében volt itt, Kolozsvárott az udvarral. KvSzám 14b/XVIII. 107.

85 Zólyomi Dávid négy alkalommal volt udvari főkapitányként 1629 és 1630-ban itt, a városban, 1630-ban már Brandenburgi Katalin fejedelemsége alatt töltötte be ezt a tisztséget. KvSzám 18a/II. 187., 18a/IV. 115., 214., 18b/I. 42.

86 1630–1633 között. *Trócsányi Zs.*: Erdély központi kormányzata i. m. 338.

87 *Barabás Samu*: Brandenburgi Katalin országos kiadásai jegyzéke 1630. júniusból. Történelmi Tár 4. (1881) 366.

88 1616. január 26. EOE VII. 299.

89 *Nagy László – Nyakas Miklós*: Hajdútitességnék tüköre. Hajdúböszörmény 2001. 222.; *Nyakas Miklós*: Báthory Gábor hajdúpolitikája. In: Báthory Gábor és kora. Szerk. Papp Klára – Úlrich Attila – Jeney-Tóth Annamária. Debrecen 2009. 268.

90 KvSzám 13a/XVIII. 115., 13b/VIII. 125–144., 13b/V. 99., 13b/VIII. 196.

91 ErdKirKv DVD 12. k. 15b.

92 ErdKirKv DVD 12. k. 16., ill. MNL OL, F 2 IV. 260.; 1620. május 2. MNL OL, F 2 V. 341., 394.

Őt követi a székely primor származású Geréb András,⁹³ aki évente többször is időzött a fejedelmi udvarral Kolozsvárott.⁹⁴ Katonai karriert futott be, és szembehelyezkedett a Kornis családdal.⁹⁵ Katonaként 1602-től jelenik meg a forrásokban, 1618-ban az udvari lovasság vicekapitánya volt.⁹⁶ Balogh Judit szerint 1619. augusztus 29-én lett a testőrgyalogság kapitánya.⁹⁷ Geréb párhuzamosan a szamosújvári kapitányi tisztelet is betöltötte. 1628-ban halt meg utód nélkül, javai egy része az Ugronokhoz, másik része ifjabb Székely Mózeshez került.

Utóda, Borsai vagy némelykor Dévai Nagy Pál Kemény János szerint Bethlen igen kedves „nevelt embere” volt.⁹⁸ 1629-ben már a gyalogok főkapitánya, 1629 augusztusában és novemberében is a már halálos beteg Bethlen kíséretében találjuk.⁹⁹ 1629-ben már a lugoskaránsebesi bán.¹⁰⁰ Fia asztalnokmester lett, akárcsak elődjéé, Szepesi Nagy Gergelyé, Szepesi Nagy Gergelyt, Geréb Andrást, Borsai Nagy Pált egyaránt generosusnak címezték, csakúgy, mint elődeiket.

Rajtuk kívül Vallon Pétert és Boythi Istvánt említették a kolozsváriak ebben a tisztségben, ugyanakkor kérdéses, hogy ők pontosan milyen tisztséget is viseltek.

A gyalogkapitányok mellett Bethlen Gábor korából is ismert az udvari lovasság alkapitánya, ifjabb Balási Ferenc. Udvarhelyszéki főkapitányként kapta meg 1624-ben a lovassági alkapitányi tiszteletet, de már előtte is udvari ember lehetett.¹⁰¹ E tisztsége mellett 1625-ben főlovászmester lett,¹⁰² mint már említettem. Kemény János őt is Bethlen Gábor nevelt emberének mondja.¹⁰³

Összegzésül elmondhatjuk, hogy Bethlen Gábor udvari előkelői között nagyon sokféle származású és karriert befutott embert megtalálunk, a szakmaiság azonban egyre fontosabb szerepet kapott, mind az udvarmesteri, a főkamarási és udvari kapitányi, illetve helyetteseik tisztségének betöltésekor. A főistállómester/lovászmester közülük az egyetlen, aki a középkori magyar királyi udvari méltóságához hasonlóan rendszerint nem a tényleges feladat ellátásában vett rész, hanem a tisztség betöltőjének egyéb feladataihoz kölcsönzött – például a diplomáciában – egyfajta méltóságot, respektust.

93 ErdKirKv DVD 15. k. 44b–45b.

94 KvSzám 13b/VIII. 125–144., 13b/VIII. 196., 14b/XXI. 76., 14b/XVIII. 106. 15a/XII. 51. 15a/XI. 210., 15b/XXII. 91.; 16/XIX. 103., 16/XXI. 60., 16/XXXIV. 147., 16/XXXV. 90., 17b/VIII. 78., 17b/VIII. 169.

95 Részletesen l. *Balogh J.*: Székelyföldi karrieriek i. m. 198–202.

96 1618. április 18. MNL OL, F 2 III. 121.

97 *Balogh J.*: Székelyföldi karrieriek i. m. 200.

98 *Kemény János*: Önéletírása i. m. 109.

99 KvSzám 18a/IV. 155., 18a/IV. 216., 18a/II. 176.

100 *Trócsányi Zs.*: Erdély központi kormányzata i. m. 340.; MNL OL, F 2 VI. 136–137.; EdKirKv DVD 24. k. 31b–32b.

101 Ebbéli minőségében is 1623 és 1629 között 8 alkalommal volt az udvartartással a városban. KvSzám 16/XXI. 61., 16/XIX. 114., 16/XXXV. 86., 16/XXXIV. 149., 17b/VIII. 78., 17b/VIII. 163., 18a/IV. 216., 18a/II. 178. 16/XXI. 61.

102 ErdKirKv DVD 14. k. 30b–31b., 78–79.; *Balogh J.*: Székelyföldi karrieriek i. m. 103.

103 *Kemény János*: Önéletírása i. m. 109.

COURT ELITE IN GABRIEL BETHLEN'S COURT
(IN THE MIRROR OF THE ACCOUNT BOOKS OF KOLOZSVÁR)

Keywords: *main office holders, Kolozsvár, princely court*

The sources of my work include those parts of the stewards or municipal officers' account books found in the Archives of the city of Kolozsvár [Klausenburg, Cluj, Romania] that recorded the 'usual' three days' provision of the prince's entourage. From the period between 1613 and 1630 sources of archives survived containing the sojourns in Kolozsvár, 19 occasions from the period of prince Gabriel Bethlen (1613–1629). I am going to present the Transylvanian princely court and its society on the basis of these. However, it has to be stated that it did not mean the whole court, only the travelling entourage (*Reiseherrschaft*). The medieval Hungarian cities used to receive the king and his retinue and this is the early modern times' Transylvanian survival of all this tradition. The city and the leaders of Kolozsvár could see a very good opportunity to protect their interests in this way so they made possible the incoming of the complete travelling court, except the soldiery into their city. This could generally mean 400–1100 people. The princely household meant a kind of narrowing of the court's society as a travelling section of the central government offices (the chancellery and the treasury) escorted the prince. It only changed in the case of national and regional assemblies.